

УДК 330.131.7:005.52:334.7

Д. В. Коноваленко,

к. е. н., докторант, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6314-3525>

І. М. Кононенко,

аспірант, Вища школа міжнародного бізнесу, педагогічний працівник Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти "Кам'янець-Подільський державний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5502-3798>

О. В. Губанов,

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5094-0090>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.7.229

ВЕТЕРАНСЬКИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ЕКОЛОГО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

D. Konovalenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate West Ukrainian National University

I. Kononenko,

Postgraduate student, Institute of Technology and Business,

Teaching Staff Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamyanyets-Podil State Institute"

O. Hubanov,

Postgraduate Student, West Ukrainian National University

VETERAN ENTREPRENEURSHIP UNDER CONDITIONS OF ECOLOGICAL AND ENERGY UNCERTAINTY

У статті здійснено комплексний науковий аналіз теоретичних засад, особливостей функціонування та напрямів розвитку ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності як системоутворюючого чинника сучасного бізнес-середовища. Проаналізовано зміст і структуру еколого-енергетичної невизначеності, що охоплює енергетичні ризики (нестабільність постачання, зростання вартості енергоресурсів, інфраструктурні втрати), екологічні виклики (забруднення, деградація ресурсів, посилення регуляторних вимог) та інституційно-економічні обмеження, а також визначено їх вплив на функціонування малого і середнього бізнесу, зокрема ветеранського підприємництва. Обґрунтовано сутність ветеранського бізнесу як багатовимірного соціально-економічного явища, що поєднує підприємницьку діяльність із функціями соціальної реінтеграції, зайнятості та відновлення людського капіталу в умовах війни та повоєнної трансформації. Визначено його роль у забезпеченні економічної стійкості, розвитку локальних економік та формуванні нових моделей підприємницької активності. Проаналізовано зарубіжний досвід розвитку ветеранського підприємництва (США, Ізраїль, Хорватія) та виокремлено ключові моделі підтримки екосистему, інноваційну та соціально-інтеграційну, що дозволило обґрунтувати доцільність формування комбінованої моделі підтримки для України. Доведено, що ефективність розвитку ветеранського бізнесу в умовах невизначеності залежить від здатності до адаптації, впровадження енергоефективних технологій, використання відновлюваних джерел енергії, розвитку "зелених" бізнес-моделей, цифровізації та диверсифікації діяльності. Узагальнено системні обмеження та конкурентні переваги ветеранського підприємництва, які формують його адаптаційний потенціал, а також систематизовано інституційні механізми державної підтримки та напрями інтеграції принципів сталого розвитку. Зроблено висновок, що в умовах еколого-енергетичної невизначеності ветеранський бізнес трансформується у стратегічний ресурс поствоєнного відновлення економіки України, виступаючи драйвером соціально-економічної стабілізації, інноваційного розвитку та "зеленої" трансформації господарської системи, що зумовлює необхідність формування цілісної політики його підтримки.

The article provides a comprehensive scientific analysis of the theoretical foundations, functional features, and development directions of veteran entrepreneurship under conditions of ecological and energy uncertainty as a system-forming factor of the contemporary business environment. The content and structure of ecological and energy uncertainty are examined, encompassing energy-related risks (instability of supply, rising energy costs, infrastructure damage), environmental challenges (pollution, resource degradation, tightening regulatory requirements), and institutional and economic constraints. Their impact on the functioning of small and medium-sized enterprises, particularly veteran entrepreneurship, is identified. The essence of veteran entrepreneurship is substantiated as a multidimensional socio-economic phenomenon that combines business activity with the functions of social reintegration, employment, and human capital recovery in the context of war and post-war transformation. Its role in ensuring economic resilience, fostering local economic development, and shaping new models of entrepreneurial activity is determined. The international experience of veteran entrepreneurship development (USA, Israel, Croatia) is analyzed, and key support models ecosystem-based, innovation-driven, and socio-integrative are identified, which allowed substantiating the feasibility of a combined support model for Ukraine. It is proven that the effectiveness of veteran business development under conditions of uncertainty depends on the capacity for adaptation, the implementation of energy-efficient technologies, the use of renewable energy sources, the development of green business models, as well as digitalization and diversification of activities. Systemic constraints and competitive advantages of veteran entrepreneurship are generalized, forming its adaptive potential, while institutional mechanisms of state support and directions for integrating sustainable development principles are systematized. It is concluded that under conditions of ecological and energy uncertainty, veteran entrepreneurship is transforming into a strategic resource for Ukraine's post-war economic recovery, acting as a driver of socio-economic stabilization, innovative development, and the green transformation of the economic system, which necessitates the formation of a comprehensive support policy.

Ключові слова: ветеранський бізнес, підприємництво ветеранів, еколого-енергетична невизначеність, сталий розвиток, енергетична безпека, адаптація бізнесу, поствоєнна економічна інтеграція.

Key words: veteran business, veteran entrepreneurship, ecological and energy uncertainty, sustainable development, energy security, business adaptation, post-war economic integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення України ветеранський бізнес набуває особливого значення як інструмент соціально-економічної реінтеграції військовослужбовців, зниження рівня безробіття та зміцнення локальних економік. Водночас функціонування ветеранських підприємницьких ініціатив відбувається в середовищі високої еколого-енергетичної невизначеності, що зумовлена руйнуванням критичної інфраструктури, нестабільністю енергопостачання, зростанням вартості енергоносіїв, а також посиленням вимог до екологічної безпеки та сталого розвитку відповідно до європейських інтеграційних зобов'язань України.

Наукова проблема полягає у необхідності теоретичного осмислення ветеранського бізнесу як специфічного сегмента економіки, що функціонує в умовах багатовимірної невизначеності, а також у розробленні концептуальних підходів до поєднання соціальної реінтеграції ветеранів із завданнями енергетичної безпеки та екологічної трансформації. Практичне зна-

чення дослідження полягає у можливості використання його результатів органами публічного управління при формуванні політики підтримки ветеранського підприємництва в умовах еколого-енергетичної невизначеності, зокрема при розробленні програм фінансового стимулювання, енергоефективної модернізації та розвитку "зелених" бізнес-моделей. Запропоновані інституційні механізми та система індикаторів можуть бути застосовані у діяльності центрів підтримки підприємництва, ветеранських організацій, а також у практиці стратегічного планування відновлення економіки на національному та регіональному рівнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасний науковий дискурс засвідчує зростання уваги до ветеранського бізнесу як інструменту соціально-економічної реінтеграції, відновлення людського капіталу та розвитку локальних економік в умовах війни й повоєнної трансформації. О. О. Борзенко та А. Б. Глазова [1] розглядають розвиток малого і середнього бізнесу в Україні крізь призму воєнних викликів, акцентуючи увагу на високій чутливості підприємницького сектору до ресурсних,

логістичних та енергетичних обмежень. У доповіді OECD [2] підкреслено, що сектор МСП у країнах Східного партнерства, зокрема в Україні, функціонує в умовах підвищеної нестабільності, де ключовими ризиками виступають перебої енергопостачання, скорочення попиту та інституційні бар'єри. О. Левицька та О. Мутьська [3] аналізують інструменти регіональної політики реінтеграції ветеранів у соціально-трудоу відносини та наголошують на важливості скоординованої взаємодії держави, бізнесу і громадського сектору. О. В. Нестуля [4] обґрунтовує роль ветеранів як стратегічного людського ресурсу повоєнного економічного відновлення України, а Р. Осадчук [5] розкриває ветеранське підприємництво як форму посттравматичної адаптації та зміцнення економічної самостійності ветеранів. С. М. Судомир та М. Р. Куляк [6] доводять, що в умовах воєнної нестабільності адаптація малого бізнесу пов'язана з диверсифікацією діяльності, цифровізацією та гнучкістю бізнес-моделей. Водночас у звіті Світового банку RDNA4 [7] та дослідженні UNDP [8] наголошено, що повоєнне відновлення України відбувається на тлі масштабних інфраструктурних втрат, енергетичної нестабільності та потреби у нових механізмах соціальної адаптації ветеранів. Д. Одретч, П. Момтаз, Г. Мотузенко та С. Вісмара [9] показують істотний негативний вплив війни на підприємницьку активність в Україні, що особливо важливо для оцінювання вразливості ветеранського бізнесу. Зарубіжні дослідження також формують важливу аналітичну основу для розуміння моделей підтримки ветеранського підприємництва: у працях OECD [10], Д. Бозека, А. Срблійовича та ін. [11] висвітлено хорватський досвід кооперативного та соціального підприємництва ветеранів. У роботах Б. Полін, К. Ермана [12], Е. Солодохи, М. Розенбаум [13] обґрунтовано зв'язок між військовим досвідом, схильністю до ризику та підприємницькими намірами в Ізраїлі; М. Тіхіч, А. Прітчард [14] аналізують формування цілісної індустрії ветеранського бізнесу у США, а матеріали U.S. Small Business Administration [15] підтверджують його значущість у структурі національної економіки. Окремий напрям досліджень стосується еколого-енергетичної невизначеності як нового системного чинника бізнес-середовища. З. Ковачік та Л. Феліз [16] обґрунтовують, що сучасне енергетичне управління розгортається в умовах складності, невизначеності й неоднозначності, тоді як у звітах UNEP, ILO [17] та Ecoaction [18] наголошено на необхідності поєднання повоєнно-

го відновлення з "зеленою" трансформацією економіки. Дослідження С. Ніколаєнко, І. Жалінської та К. Парнус [19], а також матеріали про український ветеранський бізнес [20] засвідчують, що підприємницька активність ветеранів в Україні вже перетворюється на важливий чинник економічної стійкості та соціальної реінтеграції. Важливими та актуальними є численні дослідження авторів С. Петрухи, М. Трипака, Н. Петрухи тощо у яких комплексно розглядаються питання реінтеграції ветеранів як чинника економічного розвитку, формування та підтримки ветеранського бізнесу в контексті інклюзивної та резильєнтної економіки, розвитку соціальних кластерів у межах циркулярної економіки й цифрової трансформації, а також обґрунтовуються соціально-демографічні сценарії післявоєнного відновлення України та нові підходи до державної політики у сфері ветеранського підприємництва [21–25].

Водночас, попри наявність значного масиву праць, у науковій літературі недостатньо розкрито саме взаємозв'язок розвитку ветеранського бізнесу з еколого-енергетичною невизначеністю, адаптаційними механізмами, "зеленими" практиками та інституційними інструментами підтримки в умовах повоєнної трансформації, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є теоретико-аналітичне обґрунтування сутності, особливостей функціонування та напрямів розвитку ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності, а також визначення адаптаційних механізмів і інституційних інструментів його підтримки в контексті повоєнної економічної трансформації України.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення економічної теорії, публічного управління, сталого розвитку та підприємництва. У роботі використано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу для розкриття сутності ветеранського бізнесу та його ролі у повоєнній економіці. Системний підхід застосовано для дослідження еколого-енергетичної невизначеності як комплексного фактору бізнес-середовища.

Порівняльний аналіз використано для узагальнення зарубіжного досвіду (США, Ізраїль, Хорватія), а структурно-функціональний для

систематизації інституційних механізмів підтримки та виявлення обмежень і переваг ветеранського бізнесу. Елементи емпіричного аналізу забезпечили інтерпретацію даних міжнародних організацій, а метод операціоналізації формування системи індикаторів еколого-енергетичної невизначеності. Узагальнення результатів здійснено на основі логіко-аналітичного підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ветеранський бізнес розглядається як багатовимірне соціально-економічне явище, що поєднує підприємницьку діяльність із функціями соціальної адаптації та відновлення людського капіталу. Р. Осадчук зазначає, що ветеранське підприємництво виступає формою посттравматичної адаптації та інструментом зміцнення економічної незалежності ветеранів [5, с. 45—51]. Погоджуємось із підходом автора, оскільки він відображає психосоціальну природу даного явища, що є критично важливим в умовах війни.

С. Ніколаєнко, І. Жалінська та К. Парнус визначають ветеранський бізнес як складову державної політики підтримки ветеранів, яка реалізується через механізми стимулювання підприємницької активності, створення робочих місць і розвиток локальних економік [19, с. 1—9]. Таке трактування акцентує увагу на інституційному аспекті, однак недостатньо враховує роль неформальних практик, самозайнятості та соціального підприємництва, які фактично становлять значну частину ветеранських ініціатив в Україні.

Сутність ветеранського бізнесу також розкривається через його роль у відновленні національної економіки. О. Нестуля підкреслює, що ветерани є стратегічним людським ресурсом, здатним забезпечити економічне зростання, розвиток підприємництва та формування нових управлінських практик у повоєнний період [4, с. 8—14]. Погоджуємось із твердженням автора, оскільки ветеранський досвід, (дисципліна, лідерство, кризове мислення) трансформується у конкурентні переваги у бізнес-середовищі. Так, з 2022 року в Україні профінансовано понад 500 ветеранських бізнесів, що створили більше 1400 робочих місць, що свідчить про його реальний внесок у економічну стабілізацію та зайнятість населення [20].

Отже, роль ветеранського бізнесу полягає у забезпеченні соціально-економічної реінтеграції, розвитку локальних економік і підвищенні стійкості держави. В умовах еколого-енергетичної невизначеності значення ветеранського бізнесу посилюється, оскільки він здатен виступати гнучким, адаптивним і соціально орієнтованим елементом економічної системи, що відповідає викликам сучасного кризового середовища.

Щодо поняття невизначеності, варто зауважити, що у контексті енергетики та довкілля дана категорія набуває багатовимірного характеру, поєднуючи технологічні, ринкові та інституційні фактори нестабільності. Зокрема, у дослідженні З. Ковасік та Л. Феліз підкреслюється, що енергетична система функціонує в умовах складності, невизначеності та неоднозначності (complexity, uncertainty, ambiguity), що зумовлює труднощі прогнозування та прийняття управлінських рішень [16, с. 159—169]. У прикладному вимірі Світовий Банк визначає енергетичну та екологічну нестабільність як ключовий фактор обмеження економічної діяльності в Україні, що проявляється через руйнування інфраструктури, перебої постачання та довгострокові екологічні наслідки війни [7].

Таким чином, еколого-енергетичною невизначеністю доцільно вважати багатовимірний стан нестабільності бізнес-середовища, що виникає внаслідок поєднання енергетичних, екологічних та інституційно-економічних факторів, характеризується обмеженістю прогнозування параметрів функціонування підприємств і впливає на прийняття управлінських рішень, рівень витрат, доступ до ресурсів та довгострокову стійкість бізнесу, зокрема, ветеранського.

Особлива увага приділяється операціоналізації енергетичної та екологічної невизначеності через систему кількісних індикаторів, що дозволяють здійснювати емпіричний аналіз впливу нестабільності на бізнес-середовище (табл. 1).

Особлива увага приділяється операціоналізації енергетичної та екологічної невизначеності через систему кількісних індикаторів, що дозволяють здійснювати емпіричний аналіз впливу нестабільності на бізнес-середовище (табл. 1).

Таблиця 1. Операціоналізація еколого-енергетичної невизначеності

Група індикаторів	Показник	Як вимірюється
Енергетичні	Частота перебоїв електропостачання	кількість і тривалість відключень
	Частка витрат на енергію	% витрат підприємства на енергоресурси
	Енергетична залежність	частка імпорту енергоресурсів
Екологічні	Витрати на екологічну адаптацію	частка витрат на охорону навколишнього природного середовища
	Відповідність стандартам	дотримання екологічного законодавства ЄС
	Екологічні обмеження	регуляторне навантаження

Джерело: авторська розробка.

Еколого-енергетична невизначеність може бути операціоналізована через інтегровану систему індикаторів, що включає:

- енергетичні: частота та тривалість перебоїв електропостачання, витрати на енергію, рівень енергетичної залежності;
- екологічні: витрати на екологічний захист, регуляторні вимоги, ресурсні обмеження;
- економічні: доступ до фінансування, стабільність попиту, бізнес-ризик.

Для ветеранського бізнесу така операціоналізація має особливе значення, оскільки дозволяє кількісно оцінити вплив нестабільності на найбільш вразливий сегмент підприємництва та обґрунтувати адаптаційні механізми його розвитку в умовах поствоєнної трансформації економіки України.

Отже, використання індикаторів дозволяє забезпечити об'єктивну та порівняльну оцінку еколого-енергетичної невизначеності як фактору бізнес-середовища. Їх адаптація до аналізу ветеранського бізнесу створює методичну основу для кількісного вимірювання впливу енергетичних, екологічних та економічних ризиків, що є критично важливим для формування ефективної політики підтримки даного сегмента в умовах поствоєнної економіки України.

Дослідження потребує звернення до зарубіжного досвіду країн, у яких ветеранське підприємництво розвивалося як інструмент економічної реінтеграції після воєнних кампаній, тривалого конфліктного тиску або в умовах високої безпекової невизначеності. Найбільш релевантними є кейси США, Ізраїлю та Хорватії, оскільки вони демонструють різні моделі поєднання військового досвіду, ринку праці, державної підтримки та підприємницької адаптації.

У США ветеранське підприємництво після Іраку та Афганістану сформувалося, як окрема інституційна екосистема, що формується в межах так званої "індустрії підприємництва ветеранів". За офіційними даними SBA, у 2021 році у США налічувалося 1,621,823 ветеранських підприємств, які забезпечували 3,251,345 робочих місць і генерували \$983,9 млрд продажів, що свідчить про масштабне макроекономічне значення даного сектору. Водночас BLS фіксує, що у 2024 році загальний рівень безробіття серед ветеранів становив 3 %, але серед ветеранів Gulf War-era II, які служили в Іраку, Афганістані або в обох локаціях, безробіття сягало 5 %, тобто для ветеранів у сучасних умовах проблема переходу до цивільної економіки залишається гострішою [15].

У дослідженні М. Тихіча, А. Прітчарда та А. МакКелві на основі емпіричних даних Національного опитування ветеранів-підприємців ($n = 2222$) доведено, що за останнє десятиліття у США відбулося стрімке розширення ветеранської бізнес-індустрії, яка включає сукупність програм, сервісів та інституцій підтримки переходу ветеранів до підприємницької діяльності [14, с. 737—751]. Важливим теоретичним внеском авторів є обґрунтування того, що підприємництво для ветеранів виконує соціально-психологічну функцію реінтеграції, опосередковану такими змінними, як *sense of purpose* (відчуття цілі), *belonging* (відчуття приналежності), *transition difficulties* (труднощі переходу) та *social capital* (соціальний капітал). Таким чином, результати дослідження підтверджують, що в умовах невизначеності та підвищених ризиків активність ветеранського бізнесу формується через поєднання інституційної підтримки та механізмів соціальної адаптації, що має принципове значення для формування ефективної політики розвитку ветеранського бізнесу в постконфліктній економіці в Україні.

Для Ізраїлю показовим є те, що підприємницька активність ветеранів розглядається як продовження сформованої під час служби культури відповідальності, автономії та прийняття рішень в умовах ризику. У статті Б. Полін та Ч. Ермана на вибірці 500 ізраїльських ветеранів, які навчалися у коледжах і університетах, доведено, що вищі підприємницькі наміри характерні для осіб із командним досвідом, а також для вихідців із технологічних підрозділів порівняно з бойовими [12, с. 438—453]. Новіший емпіричний матеріал Е. Солодохи та М. Розенбаум базується на вибірці 320 ізраїльтян, у тому числі 77 резервістів, і показує, що воєнний досвід у середовищі високого ризику посилює підприємницьку ідентичність через медіацію схильності до ризику [13]. Для українського контексту це особливо важливо, оскільки дозволяє трактувати ветеранський бізнес, як результат трансформації військового досвіду у підприємницький ресурс, особливо в сегментах технологічного, інноваційного й кризово-адаптивного бізнесу.

Хорватський досвід є релевантним насамперед як поствоєнний приклад інституціоналізації ветеранської економічної активності через кооперативні та соціально-інтеграційні форми. Саме хорватський кейс демонструє важливу для України логіку: у післявоєнний період держава легалізувала особливий статус war-veterans' social and work-integration

со-operatives (соціальних та трудоінтеграційних кооперативів ветеранів війни), дозволивши ветеранам на пенсії управляти такими кооперативами без втрати соціальних прав, якщо прибуток не перевищує встановлений поріг. Водночас ОЕСД у спеціальному огляді щодо соціального підприємництва в Хорватії показує, що попри наявність такого правового статусу, розвиток кооперативів стримується податковими обмеженнями, слабкою саморегуляцією та недостатньою інституційною спроможністю [10]. Дослідження хорватських кооперативів на основі 45 кооперативів / 49 напівструктурованих інтерв'ю додатково виявило шість груп внутрішніх бар'єрів для ветеранського бізнесу, серед яких нестача інноваційного менеджменту, слабка горизонтальна кооперація й недосконалі механізми організаційного розвитку [11, с. 335—361]. Тобто, кооперативна модель для ветеранів може бути корисною, але лише за умови, що вона не зведеться до формального правового статусу без фіскальних стимулів, менеджерської підтримки та ринкового супроводу.

Таким чином, зарубіжний досвід дає підстави для трьох узагальнень. По-перше, успішність ветеранського підприємництва визначається наявністю екосистеми переходу від військової до цивільної ролі. По-друге, військовий досвід може виступати джерелом підприємницьких компетентностей лідерства, дисципліни, рішучості, готовності діяти в умовах невизначеності. По-третє, післявоєнні моделі на зразок хорватської доводять, що спеціальний правовий статус ветеранських кооперативів або соціальних підприємств є ефективним лише тоді, коли він підкріплений податковими стимулами, менторингом, кооперативною інфраструктурою та доступом до ринку. Саме тому для України найбільш перспективною є комбінування американської екосистемної моделі, ізраїльської моделі конверсії військових компетентностей у підприємницький ресурс та хорватського досвіду правового оформлення соціально-інтеграційних ветеранських структур.

За результатами RDA4, сукупні втрати економіки України станом на 2025 рік перевищують сотні мільярдів доларів, а енергетична інфраструктура визначена як одна з найбільш постраждалих сфер, що доводить саме руйнування енергосистеми формує базову нестабільність для функціонування бізнесу, зокрема через перебої електропостачання та зростання витрат [7].

Екологічний вимір невизначеності пов'язаний із довгостроковими наслідками війни забрудненням земель, руйнуванням екосистем та необхідністю адаптації до стандартів ЄС. У міжнародних оцінках підкреслюється, що дані наслідки матимуть тривалий вплив на економічну діяльність і структуру виробництва [7]. Погоджуємось, що екологічний компонент трансформується у стратегічний фактор конкурентоспроможності бізнесу. За результатами дослідження Д. Одретча, П. Момтаза та Г. Мотуценко, кількість малих і середніх підприємств в Україні скоротилася приблизно на 14%, а рівень самозайнятості на 20% унаслідок воєнно-економічних шоків [9]. Показники свідчать про високу чутливість підприємницького сектору до системних криз.

Також згідно з оцінками ОЕСР, сектор МСП в Україні функціонує в умовах підвищеної нестабільності, де ключовими викликами є енергетичні перебої, скорочення попиту та логістичні обмеження [2]. Дані фактори формують нову модель ризиків, яка безпосередньо впливає на життєздатність бізнесу.

У контексті ветеранського підприємництва зазначені виклики мають посилений характер. Ветеранський бізнес, як правило, належить до мікро- та малого сегмента, що характеризується обмеженими ресурсами та високою залежністю від зовнішнього середовища. Водночас досвід військової служби формує адаптивні переваги, які можуть компенсувати частину ризиків.

Таким чином, еколого-енергетична невизначеність виступає системоутворюючим фактором ветеранського бізнес-середовища, що включає:

- енергетичні ризики: перебої постачання, зростання вартості ресурсів, інфраструктурні втрати;

- екологічні ризики: забруднення, обмеження використання ресурсів, регуляторні вимоги ЄС;

- економічні та інституційні обмеження: фінансові бар'єри, нестабільність ринків.

Варто акцентувати увагу на ролі міжнародних інвестиційних програм і грантової підтримки як ключового інституційного чинника розвитку ветеранського підприємництва. На практиці саме грантові механізми стали одним із головних драйверів запуску бізнесу, зокрема, з 2022 року профінансовано понад 545 ветеранських підприємств із загальним обсягом підтримки близько 690 млн грн [20].

Водночас інституційна складова залишається суперечливою. О. Левицька та О. Мультська вказує на низький рівень координації між органами влади, бізнесом і громадським сектором, а також недостатню адаптацію ринку праці до потреб ветеранів [3]. Погоджуємось, що інституційна фрагментарність знижує ефективність політики підтримки ветеранського бізнесу.

Психологічний аспект функціонування ветеранського бізнесу розкрито у звітах ПРООН, де зазначено, що ветерани одночасно стикаються з травматичним досвідом і труднощами адаптації, але демонструють високий рівень мотивації до самореалізації через підприємництво [8]. На нашу думку, поєднання посттравматичного досвіду та підприємницької активності формує особливу, ризикостійку модель поведінки.

Отже, ветеранський бізнес постає як специфічний сегмент економіки, що поєднує соціальну місію та підприємницьку адаптивність. Його розвиток супроводжується низкою структурних обмежень, водночас формуючи унікальні конкурентні переваги, які можуть бути використані як фактори стійкості та інноваційного зростання. Систематизація аспектів дозволяє обґрунтувати адаптаційні моделі ветеранського підприємництва в умовах невизначеності (табл. 2).

Отже, функціонування ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності характеризується поєднанням структурних обмежень і адаптивних переваг. У контексті еколого-енергетичних викликів ветеранський бізнес має потенціал стати одним із найбільш адаптивних сегментів МСП, здатним швидко реагувати на кризові зміни, впроваджувати енергоефективні рішення та формувати нові моделі сталого розвитку в економіці України.

Особливого значення у адаптації ветеранського бізнесу в умовах невизначеності набувають енергоефективні рішення, "зелені" практики, а також диверсифікація діяльності як ключові інструменти забезпечення стійкості. "Зелений перехід" є економічною необхідністю для бізнесу в умовах поствоєнної економічної інтеграції. Зокрема, у стратегічних документах відновлення наголошується на впровадженні ресурсоефективних технологій, зниженні вуглецевих викидів та розвитку локальних виробничих ланцюгів як базових напрямів відбудови економіки [18]. Такі підходи безпосередньо зменшують залежність бізнесу від нестабільних енергетичних ресурсів.

Аналітичний звіт UNEP та ILO 2025 року підкреслює значний потенціал залучення ветеранів до "зеленої економіки", зокрема через створення нових "зелених робочих місць" та розвиток екологічно орієнтованого підприєм-

Таблиця 2. Системні обмеження та конкурентні переваги ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності

Група факторів	Зміст характеристик	Прояв у діяльності ветеранського бізнесу	Вплив у контексті еколого-енергетичної невизначеності
Системні обмеження			
Фінансові бар'єри	Обмежений доступ до капіталу; залежність від грантового фінансування	Ускладнення масштабування бізнесу; нестабільність фінансових потоків	Знижує здатність до інвестування в енергоефективні технології та "зелені" рішення
Дефіцит підприємницьких компетентностей	Недостатній рівень знань у сфері бізнес-планування, маркетингу, фінансів	Помилки на стартових етапах; підвищений ризик закриття бізнесу	Обмежує адаптацію до нових ринкових умов та екологічних стандартів
Інституційні розриви	Низька узгодженість державних політик; слабка інформованість про підтримку	Фрагментарне використання програм підтримки; низька ефективність взаємодії з державою	Ускладнює інтеграцію у «зелену» економіку та доступ до відповідних програм
Соціально-психологічні труднощі	Посттравматичний досвід; складність адаптації до цивільного життя	Зниження підприємницької активності; нестабільність управлінських рішень	Впливає на здатність працювати в умовах тривалого стресу та невизначеності
Конкурентні переваги			
Лідерство та дисципліна	Сформовані під час військової служби управлінські якості	Ефективна організація бізнес-процесів; здатність до стратегічного мислення	Підвищує керованість бізнесу в умовах криз і ресурсних обмежень
Стресостійкість	Висока здатність діяти в екстремальних умовах	Гнучкість у прийнятті рішень; швидка реакція на зміни	Сприяє адаптації до енергетичних криз і ринкових коливань
Соціальна орієнтованість	Орієнтація на суспільну користь і підтримку спільнот	Розвиток соціального підприємництва; формування довіри	Посилює роль бізнесу в «зелених» трансформаціях та локальних екосистемах
Інноваційність і практичне мислення	Орієнтація на практичні рішення та стартап-мислення	Створення нових продуктів і сервісів; розвиток ветеранських стартапів	Сприяє впровадженню енергоефективних і екологічних інновацій

Джерело: авторська розробка.

ництва, що поєднує економічну активність із соціальною реінтеграцією [17].

С. Судомир та М. Куляк обґрунтовують, що ключовими адаптаційними стратегіями МСП в умовах війни є диверсифікація ринків, релокація бізнесу, цифровізація та інтеграція у нові ланцюги постачання [6]. Дані підходи дозволяють мінімізувати ризики втрати доходів та забезпечити безперервність діяльності ветеранського бізнесу. О. Борженко та С. Глазова також підтверджують, що адаптивний потенціал підприємств залежить від їх здатності до швидкої трансформації бізнес-моделей, зокрема переходу від вузької спеціалізації до мультифункціональної діяльності [1, с. 7—15]. Для ветеранського бізнесу це означає можливість комбінування різних видів діяльності (наприклад, виробництво + послуги + онлайн-торгівля).

Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити, що адаптаційні механізми ветеранського бізнесу в умовах поствоєнної економічної інтеграції базуються на поєднанні двох ключових напрямів адаптації:

— технологічна: впровадження енергоефективних рішень, використання відновлюваних джерел енергії, розвиток "зелених" бізнес-моделей;

— організаційна адаптація: диверсифікація діяльності, цифровізація, гнучкість бізнес-процесів, соціальна орієнтація.

Зазначимо, що стійкість досягається через формування нової моделі бізнесу адаптивної, соціально відповідальної та енергонезалежної. Саме така модель дозволяє ветеранському бізнесу не лише виживати в умовах невизначеності, а й виступати драйвером сталого відновлення економіки України.

З урахуванням узагальненого зарубіжного досвіду доцільно перейти від описового аналізу до порівняння моделей підтримки ветеранського бізнесу, що дозволяє виокремити найбільш ефективні інструменти, релевантні для України в умовах еколого-енер-

гетичної невизначеності. У США домінує екосистемна модель підтримки, що реалізується через мережу державних і напівдержавних інституцій, які забезпечують комплексну підтримку від фінансування до акселерації бізнесу. Ключовими інструментами є грантові програми, пільгове кредитування, державні закупівлі для veteran-owned businesses та масштабні програми бізнес-освіти. Важливою особливістю є інтеграція ветеранського бізнесу у державні ланцюги постачання.

Ізраїльська модель базується не стільки на фінансовій підтримці, скільки на трансформації військових компетентностей у підприємницький ресурс. Основними інструментами виступають технологічні акселератори, стартап-екосистема, менторські програми та інтеграція ветеранів у high-tech сектор. Військовий досвід розглядається як джерело підприємницького потенціалу, особливо у сферах інновацій та управління ризиками.

Хорватський підхід характеризується соціально-інтеграційною моделлю, що передбачає розвиток ветеранських кооперативів і соціальних підприємств. Держава забезпечує правовий статус таких структур, часткові податкові пільги та можливість поєднання підприємницької діяльності з соціальними гарантіями. Водночас ефективність даної моделі значною мірою залежить від рівня інституційної підтримки та доступу до ринку.

На основі проведеного порівняльного аналізу доцільно запропонувати комбіновану модель підтримки ветеранського бізнесу для України, що інтегрує найбільш ефективні інструменти різних країн:

— фінансові інструменти (США): гранти на запуск бізнесу, пільгове кредитування, квоти у державних закупівлях;

— інноваційні інструменти (Ізраїль): ветеранські стартап-акселератори, менторські програми, інтеграція у цифрову економіку;

Таблиця 3. Порівняльний аналіз зарубіжних моделей підтримки ветеранського бізнесу

Країна	Модель	Основні інструменти	Сильні сторони	Обмеження	Що релевантно для України
США	Екосистемна	гранти, пільгові кредити, державні закупівлі, акселератори	системність, масштаб, інтеграція в економіку	висока вартість підтримки	створення цілісної екосистеми підтримки
Ізраїль	Інноваційна	стартап-акселератори, менторство, технологічні програми	розвиток high-tech бізнесу, використання військових компетенцій	обмежена доступність для масового сегмента	розвиток ветеранських стартапів
Хорватія	Соціальна	кооперативи, податкові пільги, соціальне підприємництво	соціальна інтеграція, підтримка вразливих груп	слабка ринкова ефективність	розвиток ветеранських кооперативів

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 4. Інституційні та державні механізми підтримки ветеранського бізнесу

Напрямок	Зміст механізму	Очікуваний ефект
Фінансова підтримка	грантові програми, пільгове кредитування, інвестиційні фонди	розширення доступу до стартового капіталу, стимулювання підприємницької активності
Інституційна координація	узгодження дій органів влади, бізнесу та громадського сектору	підвищення ефективності реалізації політики підтримки
Освітньо-консультаційна підтримка	навчальні програми, бізнес-інкубатори, менторство	розвиток підприємницьких компетентностей ветеранів
Інформаційна доступність	цифрові платформи, єдині реєстри програм підтримки	підвищення рівня обізнаності та залученості ветеранів
Ринок праці та реінтеграція	програми зайнятості, стимулювання самозайнятості	інтеграція ветеранів у економічну систему

Джерело: авторська розробка.

— соціальні інструменти (Хорватія): ветеранські кооперативи, податкові пільги, підтримка соціального підприємництва.

Особливо важливо, що в умовах еколого-енергетичної невизначеності ці інструменти мають бути доповнені грантами на енергоефективність і ВДЕ, підтримкою "зелених" бізнес-моделей, а також програмами енергетичної автономності бізнесу.

Узагальнення положень проведеного дослідження дозволяє стверджувати, що розвиток ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності потребує формування комплексної системи підтримки, яка поєднує інституційні, державні та екологічно орієнтовані механізми. З огляду на вищевикладене, доцільно систематизувати інституційні механізми розвитку ветеранського бізнесу (табл. 4).

Системний аналіз доводить, що інституційна підтримка має трансформуватися від фрагментарних заходів до системної політики, орієнтованої на довгострокову стійкість ветеранського підприємництва.

Також в умовах еколого-енергетичної невизначеності особливого значення набуває інтеграція принципів сталого розвитку у діяльність ветеранського бізнесу. Систематизацію напрямів інтеграції принципів сталого розвитку наведено у табл. 5.

Отже, розвиток ветеранського бізнесу в умовах еколого-енергетичної невизначеності має базуватися на поєднанні інституційної підтримки та інтеграції принципів сталого

розвитку. З одного боку, необхідним є формування ефективної державної політики, що забезпечує доступ до ресурсів, знань і ринків. З іншого, ключовим стає впровадження енергоефективних та екологічно орієнтованих практик як основи довгострокової стійкості. Таким чином, ветеранський бізнес здатен виступати активним суб'єктом "зеленої" трансформації економіки України, формуючи соціально відповідальну, енергонезалежну та адаптивну до кризових умов модель підприємництва.

З метою конкретизації теоретичних положень доцільно звернутися до практичних кейсів ветеранського бізнесу, що демонструють адаптацію підприємницької діяльності до умов еколого-енергетичної невизначеності. Veterano Group є українською мережею бізнесів, заснованою ветеранами російсько-української війни, що включає ресторани, кав'ярні та інші формати малого підприємництва [20]. Компанія стала одним із перших прикладів ветеранського бізнесу в Україні, який поєднує економічну діяльність із соціальною реінтеграцією ветеранів через працевлаштування та створення спільноти. В умовах повномасштабної війни бізнес адаптувався до енергетичних обмежень через використання генераторів, оптимізацію витрат і гнучкість операційної моделі. Крім того, Veterano Group активно використовує соціальний капітал і бренд довіри, що дозволяє підтримувати стабільний попит навіть у кризових умовах. Наведений кейс підтверджує, що ветеранський бізнес зда-

Таблиця 5. Інтеграція принципів сталого розвитку у ветеранський бізнес

Напрямок	Інструменти реалізації	Результат для бізнесу
Енергоефективність	використання альтернативних джерел енергії, зниження енергоспоживання	зменшення витрат, підвищення енергонезалежності
Екологічна відповідальність	впровадження "зелених" технологій, дотримання стандартів ЄС	підвищення конкурентоспроможності та доступу до ринків
Соціальне підприємництво	орієнтація на суспільну користь, підтримка громад	зміцнення довіри та соціального капіталу
Локалізація виробництва	розвиток локальних ланцюгів постачання	підвищення стійкості до зовнішніх шоків
Інноваційний розвиток	впровадження нових продуктів і сервісів	адаптація до змін та зростання ефективності

Джерело: авторська розробка.

тен ефективно функціонувати в умовах невизначеності еколого-енергетичної невизначеності за рахунок поєднання соціальної місії, адаптивних бізнес-моделей, диверсифікації діяльності та використання внутрішніх ресурсів, сформованих у процесі військового досвіду.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що ветеранський бізнес в умовах еколого-енергетичної невизначеності формується як соціально орієнтований сегмент економіки, який поєднує функції реінтеграції ветеранів і забезпечення економічної стійкості. Встановлено, що його розвиток визначається впливом енергетичних, екологічних та інституційно-економічних факторів, які водночас обмежують діяльність і стимулюють трансформацію бізнес-моделей.

Доведено, що ефективність ветеранського підприємництва залежить від поєднання інституційної підтримки, адаптаційних механізмів та впровадження енергоефективних і "зелених" практик. Ветеранський бізнес, попри ресурсні обмеження, демонструє високий адаптаційний потенціал і може виступати драйвером сталого відновлення економіки України.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням моделей оцінювання стійкості ветеранського бізнесу, емпіричним аналізом впливу еколого-енергетичної невизначеності, а також дослідженням ефективності "зелених" практик, цифровізації та фінансових інструментів підтримки в умовах поствоєнної трансформації.

Література:

1. Борзенко О. О., Глазова А. Б. Соціально-економічні тенденції та проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. Економічні інновації. 2025. Т. 27, № 2 (95). С. 7—15.
2. Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства 2024 р. Розвиток стійкості у складні часи. Париж: OECD Publishing, 2024. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf
3. Левицька О., Мульська О. Інструменти регіональної політики реінтеграції ветеранів війни у соціально-трудові відносини. Науковий вісник ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2025. Т. 27, № 105. С. 77—83.

4. Нестуля О. В. Роль військових ветеранів у відновленні національного економічного потенціалу України: управлінський та інституційний контексти. Бізнес Інформ. 2025. № 7. С. 8—14. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-8-14>

5. Осадчук Р. Ветеранське підприємництво в науковому дискурсі сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників. Соціальна робота. 2025. № 1 (11). С. 45—51.

6. Судомир С. М., Куляк М. Р. Стратегії розвитку малого підприємництва. Причорноморські економічні студії. 2025. Вип. 96. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.96-12>

7. Україна: Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4), лютий 2022 — грудень 2024. Світовий банк. 2025. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf>

8. Adapting to civilian life: Entry points to strengthen veterans' reintegration in Ukraine. United Nations Development Programme (UNDP). 2025. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/adapting-civilian-life-entry-points-strengthen-veterans-reintegration-ukraine-based-rescore-ukraine-2024>

9. Audretsch D., Momtaz P. P., Motuzenko H., Vismara S. The economic costs of the Russia-Ukraine war: A synthetic control study of (lost) entrepreneurship. General Economics. 2023. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.02773>

10. Boosting social entrepreneurship and social enterprise creation in Croatia. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers. 2016. No. 2016/09. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/5daf5bb2-en>

11. Bozic J., Srbljinovic A., Lucan L. Croatian co-operatives' story of revival: overcoming internal obstacles. Socijalna ekologija. 2020. Vol. 29, No. 3. P. 335—361. DOI: <https://doi.org/10.17234/SocEkol.29.3.1>

12. Green jobs and the development of Ukraine's green economy. UNEP, ILO. 2025. URL: https://livingplanet.org.ua/images/2025/analytical_report_en.pdf

13. Kovacic Z., Di Felice L. J. Complexity, uncertainty and ambiguity: implications for European Union energy governance. Energy Research & Social Science. 2019. Vol. 53. P. 159—169. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.02.014>

14. Nikolaienko, S., Zhalinska, I., & Parnus, K. Entrepreneurship among veterans in Ukraine: Current status, trends, and prospects for development. International Science Journal of Management, Economics & Finance. 2025. Vol. 4, No. 6. P. 1—9.

15. Polin B. A., Ehrman C. M. The curious relationship between military service and entrepreneurial intentions in Israel. *Armed Forces & Society*. 2020. Vol. 46, No. 3. P. 438—453. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095327X18789074>

16. Roadmap for sustainable recovery of Ukraine. Ecoaction. 2025. URL: https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/Roadmap_Sustainable_Recovery_Ukraine_2025-en-s.pdf

17. Solodoha, E., Rosenboim, M. Entrepreneurship in extremes: the mediating role of risk-taking on entrepreneurial intentions during war. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. 2025. 14 (1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00593-7>

18. Tihic M., Pritchard A., McKelvie A. The emergence and impact of the military veteran entrepreneurship industry. *Small Business Economics*. 2026. Vol. 66. P. 737—751. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-025-01133-z>

19. The business of recovery: how entrepreneurship is helping Ukrainian veterans reintegrate into civilian life. *Ukrainska Pravda*. 2025. 25 Nov. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2025/11/25/8008781>

20. Veteran Ownership Infographic Series 2024. U.S. Small Business Administration, Office of Advocacy. 2024. URL: https://advocacy.sba.gov/wp-content/uploads/2024/11/Veteran-Ownership-Infographic-Series-2024_FINAL.pdf

21. Петруха Н. М., Денисенко Ю. М. Реінтеграція ветеранів як ключовий фактор економічного розвитку України. *Наукові перспективи*. 2024. № 6 (48). С. 448—463. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-448-463](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-448-463) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/12776/12838>

22. Тріпак М. М., Петруха С. В., Петруха Н. М., Коноваленко Д. В. Ветеранський бізнес: резильєнтність інклюзивної економіки та державних фінансів. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 2 (04). С. 42—55. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-8

23. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Hudenko B. O., Hudenko O. D. The Policy of Heroes — A New Philosophy of Veteran Business. *Бізнес-Інформ*. 2024. № 1. С. 392-404. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>

24. Petrukha N., Mazur A., Kushneruk O., Stakhova K., Tarasenko M. Digital and Marketing Steps of Social Cluster Development Institutions in Circular Rural Economy Conditions. *Циркулярна економіка як основний спосіб господарювання в умовах цифрової трансформації*. Трускавець: ПОСВІТ, 2021, С. 57—85. URL:

<https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1103/%D0%A6%D0%98%D0%A0%D0%9A%D0%A3%D0%9B.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD.-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

25. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Velykyi Y. O., Yakymchuk A. V. Socio-Demographic Scenarios for Post-War Recovery of Ukraine. *Business-Inform*. 2025. № 6. P. 103—116. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-6-103-116>

References:

1. Borzhenko, O.O. and Hlazova, A.B. (2025), "Socio-economic trends and problems of development of small and medium-sized business in Ukraine under martial law", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 27, no. 2 (95), pp. 7—15.

2. OECD (2024), "SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2024. Building resilience in challenging times", OECD Publishing, Paris, available at: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf (Accessed 15 March 2026).

3. Levytska, O. and Mulska, O. (2025), "Instruments of regional policy for reintegration of war veterans into social and labour relations", *Naukovyi visnyk LNUVMB imeni S. Z. Hzhyskoho. Seria: Ekonomichni nauky*, vol. 27, no. 105, pp. 77—83.

4. Nestulia, O.V. (2025), "The role of military veterans in restoring the national economic potential of Ukraine: managerial and institutional contexts", *Biznes Inform*, no. 7, pp. 8—14, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-8-14>.

5. Osadchuk, R. (2025), "Veteran entrepreneurship in the scientific discourse of modern foreign and domestic researchers", *Sotsialna robota*, no. 1 (11), pp. 45—51.

6. Sudomyr, S.M. and Kuliak, M.R. (2025), "Strategies for small business development", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 96, <https://doi.org/10.32782/bses.96-12>.

7. World Bank (2025), "Ukraine: Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), February 2022 — December 2024", available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf> (Accessed 15 March 2026).

8. United Nations Development Programme (UNDP) (2025), "Adapting to civilian life: Entry points to strengthen veterans' reintegration in Ukraine", available at: <https://www.undp.org/ukraine/publications/adapting-civilian-life-entry-points-strengthen-veterans-reintegration-ukraine-based-rescore-ukraine-2024> (Accessed 15 March 2026).

9. Audretsch, D., Momtaz, P.P., Motuzenko, H. and Vismara, S. (2023), "The economic costs of the Russia-Ukraine war: A synthetic control study of (lost) entrepreneurship", *General Economics*, <https://doi.org/10.48550/arXiv-2303.02773>
10. OECD (2016), "Boosting social entrepreneurship and social enterprise creation in Croatia", *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers*, vol. 2016/09, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5daf5bb2-en>
11. Bozic, J., Srblijinovic, A. and Lucan, L. (2020), "Croatian co-operatives' story of revival: overcoming internal obstacles", *Socijalna ekologija*, vol. 29, no. 3, pp. 335—361, <https://doi.org/10.17234/SocEkol.29.3.1>
12. UNEP and ILO (2025), "Green jobs and the development of Ukraine's green economy", available at: https://livingplanet.org.ua/images/2025/analytical_report_en.pdf (Accessed 15 March 2026).
13. Kovacic, Z. and Di Felice, L.J. (2019), "Complexity, uncertainty and ambiguity: implications for European Union energy governance", *Energy Research & Social Science*, vol. 53, pp. 159—169, <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019-02.014>
14. Nikolaienko, S., Zhalinska, I. and Parnus, K. (2025), "Entrepreneurship among veterans in Ukraine: current status, trends, and prospects for development", *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, vol. 4, no. 6, pp. 1—9.
15. Polin, B.A. and Ehrman, C.M. (2020), "The curious relationship between military service and entrepreneurial intentions in Israel", *Armed Forces & Society*, vol. 46, no. 3, pp. 438—453, <https://doi.org/10.1177/0095327X18789074>
16. Ecoaction (2025), "Roadmap for sustainable recovery of Ukraine", available at: https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2025/07/Roadmap_Sustainable_Recovery_Ukraine_2025-en-s.pdf (Accessed 15 March 2026).
17. Solodoha, E. and Rosenboim, M. (2025), "Entrepreneurship in extremes: the mediating role of risk-taking on entrepreneurial intentions during war", *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, vol. 14, no. 1, <https://doi.org/10.1186/s13731-025-00593-7>
18. Tihic, M., Pritchard, A. and McKelvie, A. (2026), "The emergence and impact of the military veteran entrepreneurship industry", *Small Business Economics*, vol. 66, pp. 737—751, <https://doi.org/10.1007/s11187-025-01133-z>
19. *Ukrainska Pravda* (2025), "The business of recovery: how entrepreneurship is helping Ukrainian veterans reintegrate into civilian life", 25 November, available at: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2025/11/25/8008781> (Accessed 15 March 2026).
20. U.S. Small Business Administration (2024), "Veteran Ownership Infographic Series 2024", Office of Advocacy, available at: https://advocacy.sba.gov/wp-content/uploads/2024/11/Veteran-Ownership-Infographic-Series-2024_FINAL.pdf (Accessed 15 March 2026).
21. Petrukha, N. M. and Denysenko, Yu. M. (2024), "Veterans' reintegration as a key factor in Ukraine's economic development", *Naukovi perspektyvy*, vol. 6 (48), pp. 448—463, available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/12776/12838> (Accessed 15 March 2026). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-448-463](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-448-463)
22. Tripak, M. M., Petrukha, S. V., Petrukha, N. M. and Konovalenko, D. V. (2024), "Veteran Business: Resilience of Inclusive Economy and Public Finance", *Inklyuzivna ekonomika*, vol. 2 (04), pp. 42—55. DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.4-8
23. Petrukha, N. M., Petrukha, S. V., Hudenko, B. O. and Hudenko, O. D. (2024), "The Policy of Heroes — A New Philosophy of Veteran Business", *Biznes-Inform*, vol. 1, pp. 392—404. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-392-404>
24. Petrukha, N., Mazur, A., Kushneruk, O., Stakhova, K. and Tarasenko, M. (2021), "Digital and Marketing Steps of Social Cluster Development Institutions in Circular Rural Economy Conditions", *Tsyrukliarna ekonomika yak osnovnyi sposib hospodariuvannia v umovakh tsyfrovoi transformatsii* [Circular economy as the main way of doing business in the context of digital transformation], *POSVIT, Truskavets, Ukraine*, pp. 57—85, available at: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1103/%D0%A6%D0%98%D0%A0%D0%9A%D0%A3%D0%9B.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD.-1.pdf?sequence=1&-isAllowed=y> (Accessed 15 March 2026).
25. Petrukha N. M., Petrukha S. V., Velykyim Y. O. and Yakymchuk M. A. V. (2025), "Socio-Demographic Scenarios for Post-War Recovery of Ukraine", *Business-Inform*, vol. 6, pp. 103—116. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-6-103-116>

Отримано редакцією журналу / Received: 27.03.26

Процеженовано / Revised: 03.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 09.04.26

